

Por su parte, el análisis de la variable *etnia* permite obtener resultados muy interesantes, confirmando su alta pertinencia para este estudio. Independientemente del nivel de escolaridad, los encuestados con nombres de pila religiosos realizan menos marcas de concordancia que el grupo con nombres no religiosos. Observado el fenómeno desde la perspectiva generacional, resulta muy sintomático que en este grupo étnico sea en el habla de las generaciones más jóvenes donde mayor marcas de concordancia se registran, señal de que las reglas de concordancia se están adquiriendo. Ello es, como señala da Silva Lopes, perfectamente comprensible, si se parte del hecho de que precisamente este grupo es el descendiente de negros esclavos, que, como ya se ha expuesto líneas arriba, tuvieron distintos grados de conocimiento de portugués, transmitiéndolo de esta forma a las otras generaciones. Por otro lado, en el habla de los entrevistados con nombres no religiosos, aunque los índices de concordancia son mayores, contemplada la variable en cada grupo generacional, se advierte una tendencia a la disminución de la concordancia, al ser la generación de los más jóvenes la que menos concordancia realiza. De este modo, se observa una nivelación en las marcas de concordancia entre ambos grupos.

Las conclusiones, expuestas de manera sucinta y clara, son una vez más muestra de la sistematicidad que caracteriza el estudio. La bibliografía, que responde al estudio realizado, es amplia y actualizada.

Yvette BÜRKI

Bibliografía citada

- BAXTER, Alan N. / LUCHESI, Dante (1997): «A relevância dos processos de pidginização e criollização do na formação da língua portuguesa no Brasil», *Estudos linguísticos e literários* 19, 65-84.
- BAXTER, Alan N. (1998): «Morfosintaxe», en M. Perl / A. Schwegler (orgs.): *América negra: panorámica actual de los estudios lingüísticos sobre variedades hispanas, portuguesas y criollas*. Frankfurt a. M / Madrid: Vervuert / Iberoamericana, 97-134.
- LIGHTFOOD, David (1999): *The development of language: acquisition, change, and evolution*. Massachusetts / Oxford: Malden / Blackwell.
- MYERS SCOTTON, Carol / JAKE, Janice L. (2000): «Four types of morpheme: evidence from aphasia, code switching, and second language acquisition», *Linguistics: an interdisciplinary journal of the language sciences* 38/6, 1053-1100.
- NARO, Anthony J. / SCHERRE, Maria Marta Pereira (1993): «Sobre as origens do português popular do Brasil», *DELTA* 9 [número especial], 437-454.
- (2000): «Variable concord in Portuguese: the situation in Brasil and Portugal», en J. Mc. Whorter (ed.): *Language Change and Language Contact in Pidgins and Creoles*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins (Creole Language Library, vol 21), 235-255.
- SCHERRE, Maria Marta Pereira (1988): *A regra de concordancia de número no sintagma nominal no português*. Trabajo de Maestría. Río de Janeiro: Pontfíca Universidade Católica do Rio de Janeiro [inédito].

MARTÍ MESTRE, Joaquim (2011): *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*. València: Denes editorial, 717 p.

No cal dir que, fins fa ben poc, no disposàvem de pràcticament cap bibliografia sobre la producció literària de molts dels autors populars i popularistes valencians dels segles XVI al XIX, sovint considerada de menor qualitat i que, massa sovint també, portava els erudits a parlar d'un cert desert cultural i literari en terres valencianes i en la nostra llengua. No ens en podem estranyar, ja que aquell tipus de productes destinats a un consum efímer i de vegades molt puntual amb prou pena si aconseguia trobar un lloc als repertoris més a l'ús.

Però, ara com ara, gràcies a investigadors ben solvents en el camp de la literatura popular valenciana, com el professor de la Universitat de València, Joaquim Martí Mestre, s'ha avançat molt en l'estudi de la producció literària d'alguns dels escriptors dels segles XVIII i XIX, com Carles Ros, Carles Leon, Joan Baptista Escorigüela, Constantí Llombart o Josep Bernat i Baldoví. Alguns ja disposen d'estudis i d'edicions correctes i amb resultats ben remarcables, que aporten noves llums a aquells segles. Entre els autors populars —i que gaudiren de més predicació entre els lectors del seu temps que molts dels erudits escriptors dels nostres dies—, ocupa un lloc ben destacable el suecà Josep Bernat i Baldoví (1809-1864), el qual és considerat ara mateix l'iniciador del teatre valencià contemporani i, alhora, també un dels pioners dels *llibrets de falla* i un impulsor del gènere periodístic satíric amb la publicació de revistes com *El Mole*, *La Donsaina*, *El Tabalet* o *El Sueco*, que gaudiren de gran fama en la seua època.

L'estudi de l'obra de Bernat i Baldoví ha rebut un estímul molt important a partir del congrés *Bernat i Baldoví i el seu temps* (1999), editat per la Universitat de València (2002), i de la publicació de *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca* (Catarroja/Barcelona: Afers, 2009), de Joaquim Martí Mestre, i d'*El valencià de Bernat i Baldoví: del passat al futur. Ideologia i tast lèxic* (Alzira: Bromera, 2010), d'Abelard Saragossà. La qual cosa ja indica prou clarament un interès *in crescendo* al voltant de l'obra de l'autor suecà. De manera que, en els darrers anys, l'enfocament que reduïa l'obra de Bernat i Baldoví a un escriptor al marge de la Renaixença i despreocupat pel conreu de la llengua, ha anat canviant, i es comencen a valorar convenientment les manifestacions «populars», com la premsa satírica o el teatre de costums, tant des d'un punt de vista literari com lingüístic. En aquest sentit, Germà Colón, en l'aportació al congrés *Bernat i Baldoví i el seu temps*, ja va assenyalar que el nostre autor «es trobava en un món rural, encara no massa influït per la civilització tècnica», i, per això «el seu llenguatge té una immediatesa extraordinària» i «és una mina en l'ús d'un lèxic valencià ben autèntic, no gens influït per modes forasteres». Bernat i Baldoví va ser, així, una figura clau en la transmissió i l'evolució literària de la varietat lingüística popular i del registre col·loquial valencià moderns, ja que, a través de la seua obra, aquest model lingüístic, reflex de la llengua popular i col·loquial —especialment característic de les riques contrades de la Ribera—, va poder passar a la producció literària posterior, començant des de mitjan segle XIX pel teatre valencià i arribant de fet fins als nostres dies, en què diversos narradors valencians s'esforcen per recuperar en les seues obres el lèxic valencià tradicional i patrimonial que cada vegada es veu més amenaçat d'extinció.

De fet, com assenyala Joaquim Martí, el model lingüístic de Bernat i Baldoví no partia del no res, sinó que és la continuació lògica del patró dels col·loquiers valencians del segle XVIII i primera meitat del XIX, amb els quals compartia un mateix públic i una mateixa intenció costumista i popular. I aquest model es concreta en l'ús preferent d'un vocabulari popular i col·loquial, i també en la preferència per una ortografia dialectalitzant, que hom considerava més fàcilment comprensible pel públic lector, en una època de desorientació ortogràfica i davant l'absència d'un model estable i fixat. Però no es pot dir que Bernat és desentengués del futur de la llengua pròpia, sinó que va heretar també dels principals autors de col·loquis la voluntat de defensar-la, reivindicant-ne l'ús i reprovant l'actitud dels valencians que renunciaven a la seua llengua i adoptaven el castellà. Aquesta actitud reivindicativa ja va ser assenyalada per diversos autors (Joan Fuster, Vicent Simbor o Enric Balaguer) pel que fa al periòdic *El Mole*. Recordem que la revista —«el primer setmanari festiu de la premsa catalana» en paraules de Sanchis Guarnier—, fundada l'any 1837, va ser dirigida per Josep Maria Bonilla, i comptà amb la col·laboració de Pasqual Pérez i de Bernat i Baldoví. Joaquim Martí remarca aquest fet, és a dir, la participació activa de Bernat en aquesta revista, la qual cosa no sempre s'ha tingut prou en compte, i, per tant, destaca com el nostre autor degué combregar amb les idees lingüístiques que s'hi exposaven, com l'apologia de l'ús del valencià, la defensa del seu ús públic i la defensa de la seua riquesa i aptesa per a qualsevol situació i registre, oral i escrit, com, de fet, ho va manifestar *El Sueco* en alguns dels seus escrits, segons ja havia observat el mateix Martí al seu llibre *Josep Bernat i Baldoví. La tradició...* I encara caldria afegir que una defensa així era hereua, en bona mesura, d'un altre autor pràcticament oblidat: Manuel Civera, que el 1821 publicava una apologia de la llengua, en què, invocant el precedent del pare Gabriel Ferrandis, al segle XVIII, justificava la seua idoneïtat per a difondre idees polítiques liberals,... Una llarga cadena que permet constatar com la Renaixença no apareixia del no res.

Joaquim Martí es planteja, al seu *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*, «contribuir a omplir l'escassetesa de buidatge de textos valencians dels segles XVIII i XIX en el DCVB i el DECat, i consegüentment a millorar el coneixement del nostre vocabulari històric, possibilitant-ne una valoració crítica que permeta obrir la porta al seu aprofitament actual». Per aconseguir aquest objectiu i «valorar millor l'aportació lèxica de Bernat en el conjunt de la història del lèxic català» fa servir una metodologia comparativa i evolutiva. En conseqüència, aporta, amb caràcter contrastiu, nombrosos exemples procedents d'altres textos, sobretot dels segles XVIII i XIX. És ben conegut el valor dels exemples documentals en els diccionaris històrics, ja que són la millor manera d'informar-nos sobre els usos i la vida de les paraules, i a través d'aquestes, sobre el món que representen.

Però, a més a més, Martí estudia les veus incloses en el *Diccionari*, tenint en compte les obres lexicogràfiques actuals i antigues, els corpus informatitzats, els estudis sobre variació diatòpica i diacrònica del lèxic i els atlas lingüístics, i considera també la comparació amb altres varietats lingüístiques, sobretot amb les més pròximes a la llengua catalana, com el castellà, l'aragonés, el francès i l'occità. L'estudi comparatiu es complementa, quan escau, amb informació sobre els mecanismes i procediments de creació lèxica i sobre l'etimologia, sobretot si aquesta informació completa, matisa o corregeix les dades dels diccionaris històrics i etimològics de referència.

Són nombroses les veus recollides que aporten novetats respecte als nostres principals diccionaris històrics i etimològics: el *Diccionari Català Valencià Balear [DCVB]* d'Alcover i Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana [DECat]* de Joan Coromines. Així, hi trobem, al treball de Martí, des de mots, locucions o accepcions no registrades o no documentades en els repertoris anteriors, fins a primeres documentacions de mots i de variants formals del valencià contemporani, i encara mots i de formes usades pel mateix Bernat i Baldoví que els nostres diccionaris exclouïen per considerar-los aliens al valencià. Bastarà, ara, veure alguns exemples de formes o sentits no recollits en els diccionaris històrics. Així, pel que fa a mots no registrats, hi trobem: *aiguaderia* 'establiment o lloc on es ven aigua', *antiquaria* 'antiguitat, antigor', *arrebolicar* 'revoldre, regirar', *atrompellotat*, derivat de *trompellot*, aplicat a la forma del nas; *buidaperols* 'persona fartanera, que menja molt', *carabassa de trompellot*, varietat de carabassa; *descadrasar* 'llevar el cadars dels capolls de seda', *empapussa* 'acció d'empapussar', *encreüllament* 'encreuament', *ensomiada* 'somnia', *femera* 'femer', *ueué* 'nadó, nen petit' (mot de creació onomatopèica), *budell mascle* 'budell gros', *camí de ferro* 'ferrocarril, via fèrria', *criatura de mamella* 'nadó'. Pel que fa a accepcions no registrades, Martí enregistra mots com: *acomodat* 'criat' que ha trobat amo', *ajustar* 'arribar a un acord en una transacció comercial, concertar el preu (de quelcom)', *amartellar* 'atapeir (una cosa)', *barraqueta* 'caseta de bany a la platja', *botifarrada* 'colp pegat amb una botifarra', *capser* 'operari d'impremta, caixista', *maó* 'tipus de teixit, de tela', *ormeig* 'provisions de boca, menjar'; sentits figurats no registrats: *acolitet* 'persona astuta i sense escrúpols que s'aprofita dels altres en benefici propi; lladre', *arrapador* 'que excita fortament l'esperit', *arriixar* 'llançar (un objecte sòlid)' per extensió del sentit propi de 'ruixar, remullar (una cosa) tirant-li el líquid a raig prim o a gotes', *esquilar* 'fastiguejar, fer la guitza'. També són ressenyables les variants formals no registrades abans, com ara *assunt* 'assumpte', *confessionari*, *confetura*, *confreteria*, *desarruar*, *nineta* 'mineta', *perúltim* 'penúltim'; o les locucions no registrades tampoc, com *adobar-se-les* 'arreglar-se-les cadascú sense ajut d'altri', *fer l'ala (un pollastre)* 'estendre o moure les ales, mostrant el seu poder o primacia', *anar en anda de bé (un afer)* 'seguir un curs favorable', *tindre (algú) l'ànima cuita (a algú)* 'fastiguejar-lo, disgustar-lo molt', *fer-se un ànimo* 'animar-se', *anar per les antarres* 'divagar, desviar-se de l'assumpte que es tracta', *arreu i a Déu* 'a tothom, sense excepció, com vaja eixint, sense parar-hi esment', *girar al revés l'auca* 'llegir al revés un mot, canviant-ne l'ordre de les lletres', *fer-se (algú) avant* 'prosperar, millorar', *vindre (la son) sinse dir avemaria* 'venir de seguida, immediatament', *bo i sabut* 'ben conegut', *haver-hi molts modos de matar boletes de llançols* 'haver-hi moltes formes de fer una mateixa cosa', *errar el bot (algú)* 'equivocar-se, errar'. I un llarg etcètera de casos del tot dignes de ser tinguts en compte.

L'ús d'unitats fraseològiques és un dels recursos lingüístics fets servir per la literatura de costums de vocació popularista, en la qual participa plenament Bernat i Baldoví. Així, a més de les locucions, de

les quals acabem de citar-ne una mostra, el *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví* de Joaquim Martí recull les parèmies usades a *El Sueco*, per exemple: *a on no hi ha cap tot són cues, a on va la corda [va] el poal, a qui no té quixals sol donar-li Déu les guixes, el canteret nou fa l'aigua fresca, el mal de les rates, que el fan uns i el paguen atres, el que té fam ensomia rollos, no hi ha un bon mos sinse espina, o qui no té la vespra no té la festa*.

Per una altra banda, cal indicar que també ocupen un lloc destacat en el llenguatge popular les interjeccions i onomatopeies. Les interjeccions aconsegueixen una funció expressiva i apel·lativa, molt lligades a la col·loquialitat i al diàleg, i, així mateix, poden utilitzar-se com a marcadors discursius, amb diverses funcions textuales o discursives, tendents a mantenir la linealitat del discurs i a preservar el contacte entre els interlocutors. A més a més, com a elements modalitzadors, les interjeccions poden expressar nombrosos matisos afectius, que sovint només es poden discernir dins del context. Citem a continuació algunes de les interjeccions incloses en el *Diccionari*, bona part de les quals, com diu Joaquim Martí, es retroben en els col·loquis valencians dels segles XVII, XVIII i XIX, així com en el teatre popular i la premsa satírica del segle XIX: *alerta!, anem!, atre carat!, fòller!, palleta!, ei!, oi!, uf!, uix!, au!, guai!, pitro!, àsalo!, dirigida al gos perquè acometa, l'aragonesisme patxo!, o la forma expressiva emfàtica ell!, usada en principi de frase, i que el DCVB recull només en balear i a l'Empordà, però que Martí Mestre documenta amb bastant assiduitat en els textos populars valencians dels segles XVIII i XIX. L'autor també dedica un llarg article a comentar la interjecció *captemics!*, variant eufemística de *cap de Déu!*, que Martí considera que podria procedir de la fórmula expressiva *cap de mi mateix!*, documentada ja a principis del segle XVII en Lope de Vega, el qual segurament l'escoltaria durant la seua estada en terres valencianes.*

Un altre recurs de col·loquialització del discurs emprat amb bastant assiduitat per Bernat i Baldoví, i recollit al *Diccionari*, és l'onomatopeia, en la qual, a diferència de la interjecció, preval la funció representativa, pel seu caràcter d'adaptació fonemàtica de sorolls, sons o veus de la realitat extralingüística. Com diu el professor Martí, Josep Bernat i Baldoví, com altres autors de literatura d'inspiració popular, mostra gran predilecció per la recerca de sonoritat i pels jocs fònics. Notem, per exemple, la imitació de sons d'animals: *mau-mau!, guac-guac!, piu-piu!, cuc-cuc!, mec-mec!, pet-pe-ret!, gloc!*, la imitació de sorolls d'objectes diversos: *bumm!, clix-claix!, pif!, patatum!, tip-top!, tirurirurí!, tururut!, tututut!, tam-tram!*, o la representació subjectiva d'accions: *clif!*, que indica la idea de desaparició sobtada d'algú: «uns anells [...] que en posant-se-los cualsevol, *clif!*, desapareix», d'on es forma la locució *fer clif* 'fer desaparèixer alguna propietat, robar-la', 'morir-se', 'anar-se'n en orris, perdre's, tenir mala fi' i 'anar-se'n (d'un lloc), deixar-lo'; o *flam-flim!* que representa els sons incomprensibles i embullats d'una llengua estrangera, com el francès; d'on, com documenta Martí en altres textos contemporanis, els mateixos francesos, i els estrangers en general, són anomenats burlescament *fin-flams, fin-flums* i *flim-flums*, i els seus idiomes, *llengües de les que diuen flim-flam*.

Bernat i Baldoví també comparteix amb la literatura costumista no sols el recurs a l'ús discursiu d'altres llengües, mitjançant els canvis de codi, sinó també als manlleus que començaven a ser adoptats en català, com ocorre per exemple amb els gal·licismes, alguns dels quals anaven introduint-se des de les classes socials elevades o des dels ambients il·lustrats, si bé resultaven encara estranys entre les classes populars, com és el cas d'*ambigú* i de *negligé*. En el cas concret de *cabaret*, no el veiem usat amb el sentit modern, sinó amb el més tradicional en francès de 'local modest de reunió per beure i jugar'. Igualment, continuant amb el recurs al contacte lingüístic, el *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví* recull els diversos llatinismes que fa servir l'autor, procedents sobretot dels llenguatges litúrgic i jurídic, i que la parla popular fa seus, sovint modificant-los formalment i semàntica. Per exemple, *asperges*, que forma les locucions *deixar (algú) asperges* 'deixar-lo sense menjar, sense tastar un aliment', *estar (algú) asperges* 'no haver menjat, estar dejú' i *quedar-se asperges* 'no tastar un aliment'; *repicar a laudes (algú)* 'llagotjar-lo, adular-lo'; *fer el non sabo* 'fingir ignorància, fer-se el desentés'; *el sursumcorda* i l'*Espíritu tuo* per referència a una persona de la major categoria; o *ístam*, en les locucions *estar (algú) per ístam* 'estar dejú, sense menjar' i *deixar (algú) per ístam* 'deixar-lo sense aconseguir el que pretenia', sovint acompanyades del senyal de fer-se una creu davant la boca, que, com indica Martí, segurament procedeix del costum de fer el senyal de la creu davant la boca, demanant la protecció divina, i

l'expressió podria ser una adaptació de les paraules que es diuen en el sagrament de la unció dels malalts en el ritual romà: «*Per istam sanctam Unctionem...*».

En la literatura costumista de Bernat i Baldoví ocupen un espai important els noms propis, topònims i antropònims, identificats sobretot amb l'espai valencià. Aquests noms són també recollits en el *Diccionari*. En el cas de l'antroponímia ens agradaria destacar la presència majoritària de noms propis valencians i d'hipocorístics tradicionals, formats per afèresi, i de vegades amb una -o expressiva final, com per exemple, *Bela, Colau, Colauet, Gosti, Gostino, Nàsia, Nasieta, Qualo, Tòfol, Ximo, Xotxim*, etc. A diferència dels personatges valencians, els castellans o castellanoparlants tenen el nom en castellà, de vegades adaptat, quan la fonètica així ho exigeix, com ara: *don Cuan* i *Custo*, adaptacions del castellà *Juan* i *Justo*, respectivament.

En definitiva, creiem que aquest *Diccionari* de Bernat i Baldoví és un llibre fet amb una bona metodologia lexicogràfica i amb l'aportació d'una gran riquesa documental, el qual contribuirà a conèixer millor no sols el lèxic d'un dels autors més representatius del model lingüístic popular del s. XIX, com Bernat i Baldoví, sinó en general del vocabulari valencià del s. XIX, i també en bona part del s. XVIII. Un llibre que, a més d'instructiu, resulta entretingut, i, per tant, ben recomanable no sols per als estudiosos de la història del lèxic i de la història cultural, sinó també per als lectors actuals en general, i especialment per als ensenyants i aprenents de la llengua, i per a aquells que vulguen millorar-ne l'ús. Tots ells hi trobaran molts mots i locucions tradicionals de caràcter genuí, reivindicables encara actualment, i que no sempre són ben presents per als parlants actuals. Com ara, alguns mots que mostren varietats de productes o de referents diversos: *figa de pala, figa d'ull de perdiu, figa hivernesca, figa napolitana, figa paletjal; pa blanc, pa blanet, pa fresat; vi de planta, vi morenet* (o *morenillo*); *meló d'Alger, meló del rei; gos albelloner, gos perdiguer, gossat d'aigua; cap de xiulet, cap de fusta, cap de suro, cap ple de pardaltes*, o la gran varietat de subentrades formades amb *gent*, com ara *gent de capa parda, gent de corona, gent de cresta curta, gent d'escata, gent de la trena solta, gent del bronze, gent de ploma, gent de poc més o menys*, entre altres. Mots que, no sols són genuïns, sinó que, en la mesura que passen de bell nou al llenguatge literari i col·loquial, permetran que la nostra llengua guanye en naturalitat expressiva.

Una tasca impagable, doncs, la que ha dut a bon port el professor Joaquim Martí Mestre, amb aquest *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric* que ara ha vist la llum i que demostra l'interès inexcusable que tenen autors com aquell suecà del segle XIX —i d'altres del mateix període o anteriors— que sovint havien quedat marginats en aplicar-los etiquetes amb valors clarament peyoratius, com «populars» —en oposició a *cultes*— o «decadents».

Vicent Josep ESCARTÍ
Universitat de València
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

MAS LÓPEZ, Jordi (ed.) (2011): *La tanka catalana*. Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum-Publicacions URV, 212 p.

Un àmbit de trenta-una síl·labes

Potser perquè només aprenem i entenem bé allò que ja sabíem, en la fascinació que Occident va demostrar ara fa un segle per les formes de la cultura i l'art d'Extrem Orient no es pot deixar d'apreciar una deliberació considerablement interessada: la de trobar en la puresa i concisió de les decoracions, pintures i poemes del Japó i de la Xina l'aval definitiu per una revolució estètica que l'art de la vella Europa ja havia començat a engegar des de la fi del període romàntic. En el xoc de la descoberta d'aquella lírica que llibres com els de Leon de Rosny, Lafcadio Hearn, Paul-Louis Couchoud o Arthur Waley divulgarien arreu del continent devia haver-hi en el fons, més que l'enlluernament d'una sorpresa, la felicitat d'una confirmació. (I és que, com molt bé va explicar Edward Said a *Orientalisme*, sovint